

12. Ynformacyonnye bjulleteny GhPU//Chorna knygha Ukrainy. Zbirnyk dokumentiv, arkhivnykh materialiv, lystiv, dopovidej, statej, doslidzhenj, ese/Uporjad., red. F. Zubanycha. Kyjiv: Vyd. centr «Prosvita», 1998. 784 s.
13. Kovalj R. Povnennja otamaniv Ghajdamackogho kraju. Kyjiv: Prosvita, 2001. 245 s.
14. Olijnyk M.P. Kolektyvizacija na Podilli v roky nepu / // Ghurzhijski chytannja: Zbirnyk naukovykh pracj. Cherkasy: Vyd-vo Chabanenko Ju. A., 2013. Vyp. 6. s. 310 – 313
14. Kuljchycykj S. Komunizm v Ukraini: pershe desjatyrichchja (1919 – 1929). Kyjiv: Osnovy, 1996. 397 s.
15. Kucher O. O. Rozghrom zbrojnoji vnutrishnoji kontrrevoljuciji na Ukraini v 1921 – 1923 rr. Kharkiv: Vyd-vo KhDU, 1971. 171 s.
16. Lenin V. I. PZT: v 55 t.: per. z ros. t. 43. Kyjiv: Politydav Ukrainy, 1974. 596 s.
17. Majmeskulov L. N., Roghozhyn A. Y., Stashes V. V. Vseukrainskaja Chrezvyčajnaja komysyja (1918 – 1922). Kharjkov: Yzd-vo Kharjkovskogho unyversyteta, 1990. 251 s.
18. Matvejev A. Ju. Opir seljan Podillja i Pivdenno-Skhidnoji Volyni kolektyvizaciji: dokumenty svidchatj // Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Ljivivsika politehnika». 2003. № 493. s. 85 – 91
19. Petrov V. Represiji biljshovykiv v Ukraini u 1921–1922 rokakh (na materialakh Podillja)/Politychni represiji na Podilli v KhKh st.: Materialy Mizhnarodnoji naukovykh-praktychnoji konferenciji (Vinnycja, 23 – 24 lystopada 2001 r.). Vinnycja: Veles, 2002. s. 126 – 130
20. Podillja v period vidbudovy narodnogho ghospodarstva (1921 – 1925 rr.): Zbirnyk dokumentiv i materialiv/Red. Kol.: I. O. Pshuk (vidpovidal. Red), A. Gh. Babenko, S. Ja. Vinikovecjkj ta in. Vinnycja, 1957. 560 s.
21. Podkur R. Misto na kordoni: Kam'janecj-Podiljskij pochatku 1920-kh rr.//Regionaljna istorija Ukrainy. Zbirnyk naukovykh statej/Ghol. red. V. Smolij. – Vyp. 8. Kyjiv: Instytut istoriji NAN Ukrainy, 2014. s. 169 – 188
22. Politychnyj teror i teroryzm v Ukraini: Istorychni narysy/D. A. Arkhirejskij, O. Gh. Bazhan, T. V. Gholkova ta in. Kyjiv: N. d., 2002. 952 s.
23. Politychni represiji ta gholodomory na Vinnychchyni v KhKh s. u konteksti nacionaljnoji pam'jati. Materialy oblasnoji naukovykh-praktychnoji konferenciji (Vinnycja, 24. Khl. 2005 r.) Red. Kol.: I. Ghamrecjkj, Ju. Zinjko, V. Lacyba ta in. Vinnycja: Knygha-Vegha, 2006. 200 s.
24. PU USSR. Otchët o polughodychnoj dejateljnosti (janvarj – yjunj 1922 ghoda//Z arkhiviv VUCHK – GhPU – NKVD – KGB. 1997. № 1/2. s. 317 – 383
25. Sovetskaja derevnja ghlazamy VChK – NKVD 1918 – 1939. Dokumenty y materyaly. V 4-kh t. T. 2. 1923 – 1929 / Pod red. A. Barelovycha, V. Danylova. Moskva: ROSSPЭN, 2000. 1168 s.
26. Stadnyk O. O. Podiljske selo v roky NEPu. Socialjno-ekonomichnyj ta ghromadsjko-politychnyj rozvytok (1921 – 1928 rr.). Dys... kand. istor. nauk. Vinnycja, 2007. 251 s.
27. Poljansjkj O.A. Ukrainskij rukh oporu v 1921–1939 rr./ Ternopilj: Pidruchnyky i posibnyky, 2004. 63 s.
28. Chencov V. Politychni represiji v Radjanskij Ukraini v 20-ti roky Kyjiv: NAN Ukrainy; Instytut istoriji Ukrainy, 1999. 482 s.
29. Shytjuk M. Masovi represiji proty naselennja pivdnja Ukrainy v 20-ti – 50-ti roky KhKh st. Kyjiv: Tetra, 2000. 534 s.

Статтю подано до редколегії 10.01.2019 р.

УДК 94 (477) «1929/1933»

DOI 10.31.652/2411-2143-2019-27-67-74

Володимир Петренко

Вінницький кооперативний інститут,
кандидат історичних наук, доцент (Україна)

Більшовицька влада та українське селянство: репресії «буксирних» бригад на Поділлі у 1929-1933 рр.

Анотація. У статті досліджуються тотальні репресії більшовицької окупаційної влади в Україні під час примусової суцільної колективізації та розкуркулення селянства. Зокрема, злочинна діяльність «буксирних» бригад в ході перманентного вилучення продовольства на Поділлі впродовж 1929-1933 рр., що призвело до масового зuboжіння населення та Голодомору-геноциду. Систематично проводячи планові та децентралізовані заготівлі, «штурмові декади» тощо, бригади до останку вилучали продукти харчування в оселях, прирікаючи селянські родини на голодну смерть.

Ключові слова: українське селянство, колективізація, більшовицька влада, розкуркулення, хлібозаготівлі, «буксирні» бригади, репресії, голодомор.

Організаторів Голодомору 1932-1933 років: Сталіна Й., Молотова В., Кагановича Л., Постишева П., Косіора С., Чубара В., Хатаєвича М. констатувала постановою апеляційного суду м. Києва від 13.01.2010 р. у кримінальній справі № 1-33/2010, порушеною СБУ України «за фактом вчинення геноциду в Україні у 1932-1933 рр.» [34]. Головними виконавцями злочину були, сформовані більшовицькою партійною номенклатурою, численні бригади, які, відбираючи до останку продукти харчування в селянських оселях, здійснили геноцид.

Дослідженню проблематики рукотворного голоду в Україні та на Поділлі у 1932-1933 роках, присвятили свої наукові праці відомі історики, зокрема: Васильєв В., Віола Л. – у праці «Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.)» [1]; Дровозюк С. – у монографії «Національно-культурне та духовне життя українського селянства у 20-х – 30-х роках ХХ століття: історіографічний нарис» [30]; Конквест Р. – у праці «Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор» [31]; Кульчицький С. – у монографії «Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення» [32]; Шульга І. – у праці «Голод на Поділлі» [37] та ін.

Проте історіографія ще потребує аналітичних напрацювань, які б всебічно висвітлили технології вилучення продовольства в українських селах, а саме, дослідження ролі «буксирних» бригад, організованих окупаційною більшовицькою владою для експропріації власності у селянства в ході проведення примусової суцільної колективізації.

Про результати дослідження, насамперед, документального масиву ДАВО – далі. Ще наприкінці 1928 р. більшовицьке керівництво ініціювало, для виконання хлібозаготівельних планів, залучення робітничих бригад [2, арк. 236]. У 1929 р. їм уже заборонялося залишати села без дозволу райпарткомів – до остаточного виконання заготівель [33, с. 210].

Діяльність «буксирних» бригад набула масового характеру з початком суцільної колективізації, згідно рішень листопадового 1929 р. пленуму ЦК ВКП(б) [1, с. 17]. Особовий склад бригад, яких влада змусила брати на «буксир», а по-суті – грабувати селянство, організовувався з багатьох прошарків населення. Окрім партійних уповноважених, сільських активістів та робітників місцевих підприємств, залучалися і «двадцятип'ятитисячники»: робітники важкої промисловості, яких заохочували «пролетаризувати дрібнобуржуазне селянство». Вони також стали учасниками «будівництва колгоспного ладу», розкуркулення, експропріації коштів, майна та продовольства. Набір робітників у села розпочався одразу ж, цю кампанію мали в основному завершити в січні 1930 р. 50 % робітників повинні були становити члени партії більшовиків, 20 % – комсомольці [11, арк. 4].

В Україні планувалося завербувати 7 500 робітників, з них до 2 000 осіб – для роботи за межами республіки [5, арк. 42]. Але процес вербування розпочався повільно, робітники знали про ситуацію в українському селі і не бажали ризикувати. У зв'язку з цим, 18 грудня 1929 р. до всіх округомів КП(б)У надійшла таємна директива ЦК ВКП(б) за підписом Л. Кагановича (відповідав за аграрний сектор), у ній зазначалося: «При наборі партійців і комсомольців, необхідно задіяти мобілізацію. Робітники направляються для відповідальної роботи в колгоспах у якості голів або їх заступників, членів правління... Вербування, проходження спец курсів завершити до 1 лютого, щоб робітники були у колгоспах до весняної посівної кампанії» [6, арк. 45].

Отже, класовий антагонізм в країні продовжувався, тоталітарна влада змусила робітничий клас «мобілізацією» взяти участь у руйнації одноосібних селянських господарств, примусових продовольчих акціях тощо.

Для заохочення робітників РНК СРСР прийняла 29 грудня 1929 р. постанову «Про пільги робітникам-добровольцям, які від'їжджають на роботу в колгоспи». Надавалися такі пільги: відпустка із збереженням зарплати слухачам курсів; безоплатний проїзд робітникам та членам сім'ї; оплата добових у розмірі середньої зарплати на підприємстві; гарантування зарплати в колгоспах та доплата підприємствами, де раніше працювали; збереження місця роботи; отримання без черги житла від місцевої ради для родини; збереження міського житла без зміни площі; соціальне страхування, на випадок втрати працездатності; фінансова допомога при приїзді на місце роботи; пенсії для сім'ї, у разі втрати годувальника; зарахування дітей до навчальних установ без конкурсу, з правом отримання стипендії [9, арк.1].

Мобілізація до складу «7 500» проводилася у 40 містах України. На Поділлі – у Вінниці, Кам'янці-Подільському, Могилів-Подільському, Проскурові, Тульчині, Умані [3, арк. 224]. Проте відомості про «7 500» мобілізованих робітників для проведення «революції згори» не остаточні. Наприклад, у Тульчині було завербовано владою 76 осіб (планувалося 48) [8, арк.101]. Всього, лише впродовж року (з грудня 1929 р. по грудень 1930 р.), більшовицькою владою було

мобілізовано в Україні 9 500 робітників [18, арк. 59], з них 69,9 % – члени ВКП(б), 8,6 % – комсомольці [36, с. 556].

Відправляючи їх в села, секретар ЦК КП(б)У М. Хатаєвич наголошував: «Ви повинні приступити до виконання своїх обов'язків з почуттям суворої партійної відповідальності. Викиньте свій буржуазний гуманізм через вікно і дійте як більшовики, гідні т. Сталіна. Бийте куркульську посіпаку, де б він не був. Це війна – або ми їх, або вони нас. Останній залишок капіталістичного сільського господарства треба знищити... Ваше завдання добути зерно будь-якою ціною, де б воно не приховувалось: в печах, під ліжком... Не бійтеся застосовувати крайніх мір, партія цілковито підтримує вас. Це боротьба не на життя, а на смерть: краще зробити забагато, а ніж недостатньо...» [31, с. 165].

Вже наприкінці 1929 р. ці бригади заявили про себе в подільських селах. Наприклад, у Могилів-Подільському районі діяла бригада під керівництвом партійця Брюшкевича, яка відібрала у сім'ї Т. Черненка 50 пудів зерна, при плановому завданні 20 пудів; у Г. Копецького вилучили останніх 4 пуди кукурудзи; були проведені обшуки і в 7-ми бідняцьких господарствах, де описали майно: подушки, пряжу, рядна, кожухи, хустки та ін. [7, арк. 196].

У селах Тростянецького району, для виконання плану хлібозаготівлі, в лютому 1930 р. були сформовані «спеціальні бригади» по 20-25 чол. До складу, окрім сільського активу, ввійшли 48 робітників та 28 комуністів району. Після вилучення хліба та «решучого наступу на куркуля», – так зазначено в документі, – «біднота та середняки пішли до СОЗу» [10, арк. 43].

Про збільшення кількості бригад на Поділлі йдеться у матеріалах інформсектора ЦК КП(б)У «Про хлібозаготівлі у жовтні 1930 р.», зокрема: «Хлібозаготівлі за місяць характеризуються зрушенням. У Тульчинському районі ухвалені збільшені плани. Щоб посилити хлібозаготівлі, на допомогу колгоспникам та одноосібникам цього району направляються бригади з Вінницького та Проскурівського. Також дієвий метод надсилання бригад з сіл, що вже виконали плани, у відстаючі села; партактивами ухвалюються рішення про організацію червоних валок для вивозу хліба» [4, арк. 102-104].

Таким чином, у 1930 р. влада активізувала діяльність бригад в селах, наділивши їх безмежною владою під час хлібозаготівель. Бригади, які за трактуванням партійної номенклатури, брали відстаючих на «громадський буксир», отримали назву «буксирних». Вони стали головними виконавцями вилучення до останку продуктів у селянства. До їх складу на перших порах входили: партійні уповноважені, робітники – «двадцятип'ятитисячники», сільський актив, слухачі партійних освітніх закладів, члени ЛКСМУ; більшість з них, під час здійснення реквізицій, були озброєними.

Згодом, у 1930-1931 рр., до вже вказаних категорій виконавців, влада залучила жінок – робітниць елеваторів «Союзхліб» [4, арк. 105]; вчителів (здебільшого проявляли пасивність) [12, арк. 23, 24]; демобілізованих червоноармійців (на Поділлі – 1 500 чол.) [5, арк. 29].

Сталінський режим задіяв усі сили і заходи проти селянства, навіть – піонерські організації. Так, у плані роботи Жмеринського райпарткому за жовтень 1930 р. зазначалося: «На підприємствах, установах, військових частинах проводяться збори робітників, службовців, армійців щодо допомоги селу... 22 жовтня у школах пройшли загальні збори піонерських організацій, де заслухали участь дітей в хлібозаготівлях, колективізації, розповсюдженні позик... На них утворили дитячі бригади для виконання політично-господарських кампаній. У всіх селах відбуваються демонстрації учнів з вимогами до батьків здати хліб» [19, арк. 58].

Комуністична ідеологія наскрізь пронизала суспільство, змусивши й дітей стати виконавцями своїх планів, а більшовицька держава остаточно трансформувалася в тоталітарну. Через кілька років виконавці вже Великого терору будуть просити збільшити ліміти для розстрілу «ворогів народу».

У 1931 р. активність бригад посилилася. У документах райпарткомів відклалася інформація про організацію владою у кожному селі штабів, які координували дії «буксирних» бригад [12, арк. 16, 17]. Причому, в багатьох селах було по кілька штабів і бригад: одні вилучали продовольство, інші – «здійснювали мобілізацію коштів» [22, арк. 59].

Методи діяльності штабів та бригад впродовж 1931-1932 рр. були вкрай жорстокими. У листах (березень 1931 р.) до редакції «Радянське село» селяни Жмеринського району писали: «Чи знаєте Ви, що робиться у нас в селі Людавка? Щоденно руйнуються хати, клуні за невиконання хлібозаготівлі, м'ясозаготівлі, сільгосподатку, штрафів... Тягнуть останню корову і порося – це такий лєнінський призив до колгоспу... А в колгоспах робочі ламають будівлі й возять на купу, таких будівель сотні. Жінки голосять і говорять: «Торік куркулів виганяли з хат, а тепер взяли за всіх селян» [21, арк. 25].

В інформаційному листі Гайсинського райпарткому до ЦК КП(б)У від 6 березня 1931 р. йшлося, що в селі Бубнівка членом партії, 25-тисячником Гомельдіновим поранено пострілами з нагану двох колгоспників; в селах Грузьке та Митків значну роль відіграли міжселищні

Наукові записки ВДПУ ім. М.М. Коцюбинського

«буксирні» колгоспні бригади, кількістю 428 осіб (52 бригади); у с. Кисляк «буксирна» бригада колгоспників с. Карбівка з 20 осіб за три дні заготовила 2 500 пудів зерна; у с. Зятківці «буксирна» бригада колгоспників с. Краснопілка, Грузьке в кількості 40 чол. за 5 днів заготовили 5 000 пудів хліба; в с. Карбівка діяла «буксирна» бригада технікуму механізації; у с. Гнатівка – «буксирна» бригада робітників цукроварні; в с. Кузьминці – бригада держустанов [17, арк.5-15].

Отже, у 1931 р. кількість «буксирних» бригад зросла: влада формувала їх з комсомольців, студентів, працівників установ. Організовувались «буксирні» бригади і з колгоспників, які направлялися в сусідні села для вилучення продовольства. Руками самих селян влада тероризувала селянство загалом: приховати продукти від голодних «своїх» – було практично неможливо.

Тотальне вилучення продуктів з кожним днем лише наростало. Навіть у жнива обшуки в селянських оселях не припинялися. Так, у селі Чорторія Іллінецького району в серпні 1931 р. члени бригади, що збирали гроші на тракторобудування, «ходили по хатах», забирали майно, вилучували курей, стріляли в собак. Під час розповсюдження позик застосовували фізичний вплив на селян арештами, саджанням у погріб, стусанами; вночі влазили в хатини через вікна, пояснюючи це тим, що селяни вдень у полі [17, арк. 25].

Свавілля і жах запанували в селах. Ситуація погіршилася, коли у селян відібрали корів. Налякані, розуміючи приреченість на голодну смерть, матері з дітьми піднімали крик, на який збігалися сусіди. Гуртом намагались відстояти годувальницю. У селі Забужжя Брацлавського району Бондарчук М. та Бідняк К. разом з дітьми кричали, плакали, звертались до інших селян зі словами «спасайте, нас грабують». В Ішук Г., біднячки, вдови з чотирма дітьми, під час вилучення у двір вибігли діти і почали кричати. Бригадир ударив дитину в груди, у якої «попилася з рота кров» [16, арк. 20, 49].

Як можна було врятуватися? Втечу, але з великою сім'єю, без паспорту і коштів далеко не доїдеш. Спротивом? Опір тривав, але він був локальним, в основному мав характер терористичних актів, підпалів, жіночих «волинок» тощо. Найстійкіші і сміливіші селяни вже були розстріляні, інші – перебували на «соловках» та у в'язницях. Фізично протистояти озброєним виконавцям злочину було майже нікому.

Залишалася ще надія на порятунк приховуванням продовольства від реквізиторів. В інформаційному листі Тульчинського райпарткому до ЦК КП(б)У від 12 жовтня 1931 р. йдеться про схованки, а також про формування районних «буксирних» бригад, зокрема: «Методи роботи по хлібозаготівлях такі: у кожному селі є партійний уповноважений, організовуються районні бригади з колгоспників, членів КНС та партії. Кількісний склад бригад 160 чол., на село відправлено третю буксирну бригаду терміном на 24 дні. Ведеться підготовка до формування четвертої районної бригади для заміни цієї, що зараз працює... Заготівля проводиться за рахунок знайденого хліба у подвійних стелях, замурованого в стінах, захованого в землі...» [26, арк. 38].

Цей інформаційний лист засвідчує, що «буксирні» бригади з 1931 р. вже постійно перебували в українських селах, змінюючи одна одну через певний проміжок часу. Отже, відбір продуктів відбувався систематично, що не залишало шансів на існування. Даний факт визначає злочин як геноцид.

Борючись за життя, селяни Іллінецького, Гайсинського та ін. районів проявили неабиякий хист в облаштуванні схованок. Так, селянин с. Кіблич Цвігун замурував зерно у ніші під піччю, а Максименко закопав збіжжя в хаті; у с. Нараївка селянин Поляруш заховав пшеницю в матрац; селянин с. Карбівка Голованчук ховав борошно в очереті; у с. Степашки «буксирники» знайшли хліб на цвинтарі, закопаний у могилу, на якій поставили хрест і вінки; в с. Сокілець селяни перемішували зерно з половиною та замурували в стіни [17, арк. 11-15]. На жаль, всі ці схованки були виявлені членами бригад.

Проте в селі Осіївка Бершадського району селянська кмітливість допомогла багатьом родинам (свідчення учителя історії місцевої школи В. Тодоренка). Так, Кукурудзяк І. насипав зерно в глечики, а зверху накрив плоччям і залив смолою; глечики вночі відніс до ставка і опустив їх у воду. М. Ільченко викопав у шопі яму, висипав туди зерно і вкрив дошками; потім насипав землі й купу гною, зерно пахло гноєм, але голодна сім'я врятувалася. Т. Кубко заховав зерно у дуплі верби, що росла над річкою... [29, арк. 36].

Більшовицька влада цілеспрямовано вихолощувала села. У жовтні 1931 р. розпочалися так звані «штурмові декади», в ході яких задіявалися районні «буксирні» бригади та сільські [15, арк. 57]. У цей же час «ударникам» – членам бригад, райкоопспілкою та райколгоспспілкою були видані грошові премії у розмірі 500 та 1000 крб. [14, арк. 19].

У грудні 1931 р. розпочався новий набір – мобілізація 800 активістів, партійців міст Харкова, Києва та Одеси для роботи на селі у відстаючих районах. Всеукраїнський штаб

«буксирних» бригад, який організував і координував діяльність усіх бригад в Україні, вимагав забезпечення районів «буксирними» бригадами по 35-40 чол. у кожному селі [20, арк. 337].

«Відстаючими» районами Поділля, куди надіслали «буксирні» бригади з великих міст для виконання хлібозаготівель (окрім вже задіяних місцевих бригад), були: Бершадський, Гайсинський, Крижопільський та ін. [20, арк. 332]. Всеукраїнський штаб «буксирних» бригад вирішив взяти на «буксир» Шаргородський район [16, арк. 149].

Вилучення продовольства не припинялося, незважаючи на те, що в 1931 р. вже розпочався масовий голод. Так, у селі Вишківці Немирівського району партійці Шваук та Трач, відібравши останні продукти у селянки-вдови М. Слободянюк, на її запитання «що ж їй з дітьми взимку їсти?», – відповіли: «Будете різати своїх дітей і їсти». У сім'ї Нечипорука Н. із села Забужжя Немирівського району бригада відібрала одяг, зерно і всю городину [16, арк. 148]. У Брацлавському та Немирівському районах бригади отримали ще й наказ «у селах виявляти утаємнення буряка» [15, арк. 70].

У 1932 р. відбір продуктів харчування в селянства значно посилювався. Більшовицькі «буксирні» бригади відбирали все продовольство в оселях, виконуючи вимогу влад – «беззаперечне вилучення». Майже всі активісти були озброєні, а для координації злочинних дій у селах, як уже зазначалося, організувалися бригадні штаби [23, арк. 10].

Про свавілля влади в подільських селах у 1932-1933 рр., систематично інформували більшовицьку номенклатуру обласні та районні відділи ДПУ. Зокрема, 22 липня 1932 р. Вінницький обласний відділ ДПУ повідомляв: «Про волинки в с. Зятківці Гайсинського р-ну. В ході операції заарештовано 10 чол.: 2 куркулі, 3 розкуркулених, інші – колгоспники... Під час заходів, у колгоспників забирався хліб за вироблені трудовні. Характерно, що коли колгоспники були відправлені в інші села в складі буксирних бригад, у них в цей час забирали продукти вдома. У зв'язку з продовольчими труднощами, один з колгоспників написав заяву про видачу йому 20 фунтів хліба, а голова колгоспу наклав резолюцію: «Видати 20 ф. снігу» [24, арк. 102].

Документи свідчать, що для вилучення продовольства все частіше направлялись бригади, які формувались з колгоспників сусідніх сіл. Це підтверджують події в селі Лісничі Бершадського району, де реквізиції здійснювали буксирні бригади партійно-комсомольського активу сіл Яланець та Михайлівці [13, арк. 20]. Причому, відбирали продукти отримані на трудовні і вже приготовлені для вживання. Наприклад, у с. Голдашівка була конфіскована їжа у сім'ї червоноармійця Росохати [14, арк. 25].

Для виконання хлібозаготівельних завдань, а по суті – відбору продовольства (цими кампаніями здійснювалася систематична реквізиція продуктів харчування) [32, с. 4], влада з 1932 р. мобілізувала всі комсомольські осередки області. Це підтверджують архівні матеріали, які зосереджені у фонді Вінницького обкому ЛКСМУ. Зокрема, в доповідній секретаря Барського райкому Петербела йдеться, що в районних бригадах перебувало 416 комсомольців, які діяли на кожному кутку вулиць сіл. Це дало «позитивний» результат, наприклад, у селі Митки 24 комсомольці виконали хлібозаготівельний план 1932 р. на 115 %. Виконавши план, комсомольська буксирна бригада отримала премію 200 крб. [27, арк. 10].

За відмову брати участь в акціях або невиконання завдань, комсомольці виключались з лав ЛКСМУ, отримували суворі догани тощо. Так, в селі Войнашівка Барського району секретар організації Крикливий був виключений з комсомолу і знятий з посади голови колгоспу за відмову виконувати примусові хлібозаготівлі. Покарали і секретаря комсомольської організації села Степанки Мурованокуріловецького району Колодія – за «куркульську заботу про одноосібників» [27, арк. 11].

Незважаючи на катастрофічне становище в українських селах, Й. Сталін у листі до Л. Кагановича від 11.08.1932 р. наголошував: «Найголовніше в даний час – Україна. Справи там кепські. Якщо не візьмемося за виправлення становища – Україну можемо втратити. Майте на увазі, що Пілсудський не дрімає і його агентура сильніша, ніж думає Реденс або Косіор. Майте також на увазі, що в Українській компартії (500 тис. чл.) перебуває немало гнилих елементів, свідомих і несвідомих петлюрівців... Наша ціль – перетворити Україну в справжній бастион СРСР. Грошей на це не економити» [35, с. 273].

Перебіг подій в Україні контролювався кремлівською верхівкою СРСР постійно: відбір продовольства тривав і в 1932-1933 рр. Так, отримавши наказ про децентралізовану заготівлю, «буксирні» бригади повністю вилучили худобу та залишки продуктів харчування у селян сіл Калініне та Клебань Тульчинського району [26, арк. 69].

У с. Байківка Калинівського району члени бригади (очолював партієць Мічковський), відібравши у селян продукти, катували чоловіків і жінок. Про це повідомляв районний уповноважений ДПУ Грановський, а саме: «Від завданих побоїв, Мельник Я. (65 років) померла через кілька днів... Після тривалого перебування на морозі, Скрипник М. попросила відпустити її до грудної дитини, у відповідь їй сказали: «Не можеш стояти – сідай на сніг»... Член бригади

Забаштанський завдав побоїв Сидорук О., яка знаходилася на останньому місяці вагітності, від побоїв у неї відкрилася кровотеча і вона народила мертву дитину. Її чоловік, почувши крики, кинувся з лопатою на Забаштанського, але той почав стріляти...» [23, арк.35, 36].

У с. Брицьке Липовецького району члени «буксирної» бригади, які прибули з Новогребельської цукроварні взимку 1933 р., знущалися над селянами, наносячи їм побої. У с. Пісочин (цього ж району) 11 партійців, перебуваючи в стадії сп'яніння, брали участь у самосудах над селянами, привласнюючи майно без складання актів [28, арк. 4].

Подібних фактів, які підтверджують масовий терор в роки Голодомору – тисячі. Про організований владою геноцид голодом засвідчує й інформація одного з членів брацлавської «буксирної» бригади. Він повідомляв: «Ходимо мобілізовані в бригади по Брацлавському району. У нас триста дворів, які поділили на 5 штабів; кожна бригада робила обшуки на своїй ділянці. Постійно направляємо в штаб заарештованих, які не виконали заготівлю, де над ними розправлялися співробітники району. Боржників вночі водили від штабу до штабу, а, відпустивши додому, тут же арештовували і знову водили по штабах; так не давали спати місяць... Рікою ллються сльози, стогін; на це не звертають увагу, хитрощами відбираючи хліб. Котрі не витримали, лежать від голоду в могилі, інші опухли і не можуть працювати...» [25, арк. 134].

Таким чином, «буксирні» бригади відіграли злочинну роль в історії України. Їхне формування розпочалося з початком суцільної колективізації та розкуркулення селянства. До складу входили: уповноважені партійних і радянських органів влади, «двадцятип'ятитисячники», сільський актив та інтелігенція, працівники фінансових і кооперативних установ, студенти та слухачі партійно-освітніх закладів, демобілізовані червоноармійці, робітники елеваторів «Союзхліб», колгоспники, комсомольці, школярі та ін. Для координації дій «буксирних» бригад та посилення діяльності, більшовицька окупаційна влада створила Всеукраїнський штаб «буксирних» бригад, який з 1931 р. організовував їхню взаємозаміну в селах з метою систематичного вилучення продовольства і запровадив для виконавців премії від 200 до 1000 крб. У 1932-1933 рр. під час проведення планових та «децентралізованих» заготівель, «штурмових декад» тощо, вони до останку вилучали продукти харчування в оселях, прирікаючи селянські родини на голодну смерть.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА :

1. Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.). Вінниця: Логос, 1997. 536 с.
2. Держархів Вінницької області. Ф. П-29. Оп.1. Спр.380. 275 арк.
3. Держархів Вінницької області. Ф. П-29. Оп.1. Спр. 521. 225 арк.
4. Держархів Вінницької області. Ф. П-29. Оп.1. Спр. 568. 118 арк.
5. Держархів Вінницької області. Ф. П-29. Оп.1. Спр. 577. 242 арк.
6. Держархів Вінницької області. Ф. П-31. Оп.1. Спр. 484. 65 арк.
7. Держархів Вінницької області. Ф. П-31. Оп.1. Спр.563. 578 арк.
8. Держархів Вінницької області. Ф. П-33. Оп.1. Спр. 906. 112 арк.
9. Держархів Вінницької області. Ф. П-33. Оп.1. Спр. 1010. 61 арк.
10. Держархів Вінницької області. Ф. П-33. Оп.1. Спр. 1014. 156 арк.
11. Держархів Вінницької області. Ф. П-39. Оп.1. Спр. 73. 31 арк.
12. Держархів Вінницької області. Ф. П-39. Оп.1. Спр. 80. 43 арк.
13. Держархів Вінницької області. Ф. П-39. Оп.1. Спр. 103. 38 арк.
14. Держархів Вінницької області. Ф. П-39. Оп.1. Спр. 108. 31 арк.
15. Держархів Вінницької області. Ф. П-40. Оп.1. Спр. 179. 70 арк.
16. Держархів Вінницької області. Ф. П-40. Оп.1. Спр. 182. 194 арк.
17. Держархів Вінницької області. Ф. П-45. Оп.1. Спр. 119. 40 арк.
18. Держархів Вінницької області. Ф. П-51. Оп.1. Спр. 353. 78 арк.
19. Держархів Вінницької області. Ф. П-51. Оп.1. Спр. 359. 66 арк.
20. Держархів Вінницької області. Ф. П-51. Оп.1. Спр. 447. 376 арк.
21. Держархів Вінницької області. Ф. П-51. Оп.1. Спр. 452. 25 арк.
22. Держархів Вінницької області. Ф. П-53. Оп.1. Спр. 222. 96 арк.
23. Держархів Вінницької області. Ф. П-53. Оп.1. Спр. 268. 235 арк.
24. Держархів Вінницької області. Ф. П-136. Оп.3. Спр. 13. 165 арк.
25. Держархів Вінницької області О. Ф. П-136. Оп.3. Спр. 21. 160 арк.
26. Держархів Вінницької області. Ф. П-136. Оп.4. Спр. 168. 72 арк.
27. Держархів Вінницької області. Ф. П-457. Оп.1. Спр. 29. 48 арк.
28. Держархів Вінницької області. Ф. П-873. Оп.1. Спр. 60. 23 арк.
29. Держархів Вінницької області. Ф. Р-6021. Оп.2. Спр.2. 98 арк.

30. Дровозюк С. Національно-культурне та духовне життя українського селянства у 20-х – 30-х роках ХХ століття: історіографічний нарис. Вінниця: О. Власюк, 2006. 364 с.
31. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор / Пер. з англ. К.: Либідь, 1993. 384 с.: іл.
32. Кульчицький С. Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. К.: Наш час, 2008. 424 с.
33. Петренко В. Більшовицька влада та українське селянство у 20-х – 30-х рр. ХХ ст.: причини, технології, наслідки Голодомору-геноциду (за матеріалами Поділля). Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2008. 320 с.
34. Постанова апеляційного суду м. Києва за кримінальною справою, порушеною за фактом вчинення геноциду в Україні у 1932-1933 рр. URL: <http://www.memory.gov.ua/publication/postanova-apelyatsiinogo-sudu-mista-kieva-za-kriminalnoyu-spravoyu-porushenoyu-za-faktom>.
35. Сталин и Каганович. Переписка. 1931-1936 гг. / Сост. О. Хлевнюк, Р. Дэвис, Л. Кошелева, Э Рис, Л. Роговая. М.: РОССПЭН, 2001. 798 с.
36. Український радянський енциклопедичний словник. В 3 т. / Голова ред. колег. М. Бажан. Т. 1. К.: АН УРСР, 1966. 856 с.
37. Шульга І. Голод на Поділлі. Вінниця: Континент-Прим, 1993. 223 с.

Владимир Петренко

Винницкий кооперативный институт,
кандидат исторических наук, доцент (Украина)

Большевицкая власть и украинское крестьянство: репрессии «буксирных» бригад на Подолии в 1929-1933 гг.

Аннотация. В статье исследуются тотальные репрессии большевистской оккупационной власти в Украине во время проведения принудительной сплошной коллективизации и раскулачивания крестьянства, в частности, преступная деятельность «буксирных» бригад в ходе перманентного изъятия продовольствия на Подолии в течении 1929-1933 гг., что привело к массовой нищете населения и Голодомору-геноциду. Систематически проводя плановые и децентрализующие заготовки, «штурмовые декады» и тому подобное, бригады полностью изымали продукты питания в жилищах, обрекая крестьянские семьи на голодную смерть.

Ключевые слова: украинское крестьянство, коллективизация, большевистская власть, раскулачивание, хлебозаготовки, «буксирные» бригады, репрессии, голодомор.

ABSTRACT

Volodymyr Petrenko

Vinnytsia Cooperative Institute
PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

Bolshevik authorities and the Ukrainian peasantry: repressions of the "tow's" brigades in Podillia in 1929-1933.

In the article the totalitarian repressions of bolshevist of occupation power are probed in Ukraine during the forced continuous collectivization and rozkurkulennya of peasantry, in particular, criminal activity of «tow» brigades during the permanent exception of food on Podilli during 1929-1933, that resulted in mass impoverishment of population and golodomoru-genocide. The bolshevist mode as early as 1928 was initiator, for fulfilling the khlibozagotivel'nikh plans, bringing in of work-gangs. In 1929 it was already forbidden them to abandon villages without permission of raypartkomiv – to final implementation of purveyances. Forming and activity of «tow» brigades purchased mass character with beginning of continuous collectivization, in obedience to decisions in 1929 November of plenum of CK VKP(b). The personnel of brigades which power compelled to take in a «tow» and in essence – to rob a peasantry, got organized from many layers of population. In addition to party commissioners, rural activists and workers of local enterprises, «dvadcyatypyatidysyatniki» were attracted: workers of heavy industry, which was encouraged «proletarizuvati a petty-bourgeois peasantry». They also became participants in the "building of the collective-farm system", dispossessing, expropriating funds, property and food. The mobilization of workers in villages began immediately after the resolution of the plenum, and only by February 1930 it was In 1930-1931, to the already indicated categories of performers, were attracted: workers of financial and co-operative institutions; workers of elevators of

«Soyuzkhlіb»; collective farmers which was sent in nearby villages; rural teachers; discharged red army soldiers; students and listeners of party educational establishments; komsomol, pioneer organizations and others. For co-ordination of actions of «tow» brigades and strengthening of activity, power created the Allukrainian staff of «tow» brigades, which from 1931 organized their interchanging in villages with the purpose of systematic exception of food and inculcated a from 200 to 1000 rub for the performers of bonus. Majority from them, during realization of requisitions, were armed. In 1932-1933 during the leadthrough of the planned and decentralizing purveyances, «assault ten-day periods», and others like that, they to the end withdrew food stuffs in dwellings, dooming peasant monogynopaediums on hungry death.

Key words: Ukrainian peasantry, collectivization, Bolshevik power, dispossession, grain procurement, tow brigades, repression, famine.

REFERENCES:

1. Vasylijev V., Viola L. Kolektyvizacija i seljanskyj opir na Ukrajinі (lystopad 1929 – berezenj 1930 rr.). Vinnycja: Loghos, 1997. 536 s.
2. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-29. Op.1. Spr.380. 275 ark.
3. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-29. Op.1. Spr. 521. 225 ark.
4. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-29. Op.1. Spr. 568. 118 ark.
5. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-29. Op.1. Spr. 577. 242 ark.
6. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-31. Op.1. Spr. 484. 65 ark.
7. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-31. Op.1. Spr.563. 578 ark.
8. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-33. Op.1. Spr. 906. 112 ark.
9. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-33. Op.1. Spr. 1010. 61 ark.
10. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-33. Op.1. Spr. 1014. 156 ark.
11. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-39. Op.1. Spr. 73. 31 ark.
12. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-39. Op.1. Spr. 80. 43 ark.
13. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-39. Op.1. Spr. 103. 38 ark.
14. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-39. Op.1. Spr. 108. 31 ark.
15. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-40. Op.1. Spr. 179. 70 ark.
16. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-40. Op.1. Spr. 182. 194 ark.
17. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-45. Op.1. Spr. 119. 40 ark.
18. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-51. Op.1. Spr. 353. 78 ark.
19. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-51. Op.1. Spr. 359. 66 ark.
20. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-51. Op.1. Spr. 447. 376 ark.
21. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-51. Op.1. Spr. 452. 25 ark.
22. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-53. Op.1. Spr. 222. 96 ark.
23. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-53. Op.1. Spr. 268. 235 ark.
24. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-136. Op.3. Spr. 13. 165 ark.
25. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-136. Op.3. Spr. 21. 160 ark.
26. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-136. Op.4. Spr. 168. 72 ark.
27. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-457. Op.1. Spr. 29. 48 ark.
28. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. P-873. Op.1. Spr. 60. 23 ark.
29. Derzharkhiv Vinnyckoji oblasti. F. R-6021. Op.2. Spr.2. 98 ark.
30. Drovozjuk S. Nacionaljno-kuljturne ta dukhovne zhyttja ukrajinsjkogho seljanstva u 20-kh – 30-kh rokakh KhKh stolittja: istoriografichnyj narys. Vinnycja: O. Vlasjuk, 2006. 364 s.
31. Konkvest R. Zhnyva skorboty: Radjansjka kolektyvizacija i gholodomor / Per. z anghl. K.: Lybidj, 1993. 384 s.: il.
32. Kuljchycjkyj S. Gholodomor 1932-1933 rr. jak ghenocyd: trudnoshhi usvidomlennja. K.: Nash chas, 2008. 424 s.
33. Petrenko V. Biljshovycjka vlada ta ukrajinsjke seljanstvo u 20-kh – 30-kh rr. KhKh st.: prychny, tekhnologhiji, naslidky Gholodomoru-ghenocydu (za materialamy Podillja). Vinnycja: DP «Derzhavna kartografichna fabryka», 2008. 320 s.
34. Postanova apeljacijnogho sudu m. Kyjeva za kryminaljnoju spravoju, porushenoju za faktom vchynennja ghenocydu v Ukrajinі u 1932-1933 rr. URL: <http://www.memory.gov.ua/publication/postanova-apelyatsiinogo-sudu-mista-kieva-za-kryminalnoyu-spravoyu-porushenoyu-za-faktom>.
35. Stalyn y Kaghanovych. Perepyska. 1931-1936 ghgh. / Sost. O. Khlevnjuk, R. Dəvys, L. Kosheleva, Ə Rys, L. Roghovaja. M.: ROSSPƏN, 2001. 798 s.
36. Ukrajinsjkyj radjansjkyj encyklopedychnyj slovnyk. V 3 t. / Gholova red. kolegh. M. Bazhan. T. 1. K.: AN URSSR, 1966. 856 s.
37. Shuljgha I. Gholod na Podilli. Vinnycja: Kontynent-Prym, 1993. 223 s.

Статтю подано до редколегії 11.01.2018 р.